

МАРИНА ЗУЄНКО
(Полтава)

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ЛІРИКИ БОРИСА ЧИЧИБАБІНА

Ключові слова: жанр, жанрова домінанта, жанрова константа, жанрові модифікатори.

Особливістю стилю Б.Чичибабіна є синкретизм, поєднання традицій і художніх тенденцій літературного розвитку ХХ століття: звернення до жанрової системи бароко, класицизму, реалізму, романтизму, біблійних жанрів та ін. Жанр у творчості Б.Чичибабіна неповторно індивідуальний, відрізняється особливим поєднанням, зламом жанрових ознак, що сприяє його трансформації і дає новий імпульс розвитку. Слушним є визначення ліричних жанрів Б.Іванюка: „Жанр – вид змістовної форми, яка зумовлює цілісність ліричних творів, що визначається єдністю теми, композиції та мовленнєвого стилю” [1, с.7]. Про те, що жанрові ознаки були суттєвими для творчої індивідуальності Б.Чичибабіна, свідчать авторські жанрові визначення. Він називає свої твори піснями („Песенка на все времена”), думами („Дума на похмелье”), баладами („Кишиневская баллада”), сонетами („Сонет Марине”), цикли „Сонеты к картинкам”, „Из сонетов любимой”, „Политические сонеты”, які входять до однойменної збірки „82 сонета и 28 стихотворений о любви”), елегіями („Судакские элегии”, „Элегия февральского снега” та ін.), одами („Ода русской водке”, „Ода воробью”, „Ода” та ін.), стансами („Весенние стансы”), епіталамами („Эпиталама – свадебная песнь”).

Варто відзначити звернення Б.Чичибабіна до поетів класичної школи. Митець глибоко поринає у зміст самого слова, замислюється над його образними можливостями, що й відбилося на характері метафорики. Поет прагне вживати слова без особливих метафоричних ефектів. Він удається до образів, які позначають предмети, які в щоденному вжитку втрачили своє образне значення і набувають нових відтінків лише в поетичному контексті. Задля такої мети він звеличує образи природи – кульбабу, тополь, горобця, предмети речового світу, звертаючись до жанру оди. У жанрі він модифікує зміст, виражає піднесені почуття щодо земних істот і речей, через які виразно проступає авторське ставлення до вічності й безсмертя, життя і смерті.

Б.Чичибабіна турбувало прагнення людей видавати бажане за дійсне, і це наклало відбиток на жанрову форму оди в творчості митця. Б.Чичибабін присвячував свої оди предметам і явищам природи з повсякденного життя, що не характерно для даного жанру. У своїх одах Б.Чичибабін використовував просту розмовну мову без стилізації під високий стиль. В „Оде одуванчику” (1992) ліричний герой перевтілюється в кульбабу, поет у кожній строфі посилює свою позицію, наводячи аргументовані докази на користь Божої подоби людини.

*Чтоб в отечестве дыры не штопать,
Божий образ в себе не забыть,
тем цветком на земле хорошо быть,
человеком не хочется быть [2, с. 381].*

Інтерес митця до найзагальніших питань буття людини породжував художньо-філософську рефлексію. Ліки від душевних хвороб людини письменник убачав в образах природи і в предметах, які є втіленням пам'яті часу. Митець віднаходить їхнє призначення у проповіді моральності, яку черпає в природі, культурі і в повсякденних речах, зображуючи їх у гіперболізованому стилі. Це допомогло йому поступово звільнитися від зроблених, підігнаних, припасованих, позбавлених ліричного чуття ранніх од типу „Ода тракторному”, відійти від дескриптивного, описового принципу до смислової асоціативності ідей та образів. Оди Б.Чичибабіна переважно мають повчальний характер. У них відтворені деякі композиційно-стильові особливості од М.Ломоносова. Ода Б.Чичибабіна складається з трьох частин: вступ до теми, основна частина і завершення. Ода митця написана чотири-п'ятистопним ямбом. Проте поет відступає від нормативного характеру класицистичної поетики, зокрема порушує жанровий регламент у доборі тем. Б.Чичибабін уславлює не державних діячів, які мали суспільне значення, а „національних героїв”, які складають образ російської дійсності ХХ століття, залишаючись, на думку митця, останніми атрибутами національної ідентичності (горобець, тополя, російська горілка). В „Оде воробью” звичайного міського горобця представлено як своєрідну метафору тогочасного життя людини, увиразнюючи кризу духовності, прагматизм життя. Б.Чичибабін дотримується стилю, що відповідає високій жанровій настанові оди, відбиваючи власну ліричну причетність до об'єкта уславлення.

*А мы бродяги, мы пираты,—
и в нас воробышек шалит,
но служба души тяжелит,
и плохо то, что не пернаты.
Тоска жива, о воробы,
кто скажет вам слова любви? [2, с.241].*

Завершення оди у Б.Чичибабіна – це сентенція, яка є композиційно-стильовою константою художніх творів митця. В останньому чотиривірші „Оды воробью” письменник оголошує поетичний вирок літературі ХХ століття, іронізуючи над стильовими тенденціями доби.

*Кто сложит оду воробьям,
галдящим под любым окошком,
безродным псам, бездомным кошкам,
ромашкам пустырей и ям?
Поэты вымерли, как туры,—
и больше нет литературы [2, с.241].*

В одах Б.Чичибабіна звеличені повсякденні образи межують з вічністю, утверджуючи національну самобутність ліричного героя.

У своїй творчості Б.Чичибабін неодноразово звертався до жанру елегії. У вірші „Судакские элегии” (1974, 1982) домінує атрибутика романтичної елегії з інтонаціями стриманої муки. Водночас помітним є відхід від традиційних рамок

жанру, поет конкретизує художню дійсність гамірними звуками й реаліями дикої природи:

*Чу! Скачут дельфины! Вот бести. Ух ты,
как пляшут! А кто ж музыкант?
То розовым заревом в синие бухты
смеется закат [2, с. 226].*

Елегії Б.Чичибабіна мають медитативний характер, поет постулює до власної індивідуальності. Журливі настрої в „Елегии февральского снега” переплетені з почуттям радості. В „Элегии Белого озера” домінують морально-філософські мотиви. В елегіях Б.Чичибабіна провідними є теми людина і природа, людина і мистецтво. Стильовою домінантою елегій Б.Чичибабіна є інтенсивність внутрішнього переживання ліричного героя. Мотив тужливого смутку в осягненні навколишнього світу в елегіях Б.Чичибабіна змінюється мотивами радості від довершеності і краси природи. Динамічні пейзажі в елегіях Б.Чичибабіна ніби оживають під пером митця. Картини природи у творах письменника надзвичайно мінливі, він зображує не тільки трагічні, а й прекрасні сторони життя. Поетичний лад вірша, ритмомелодика, образ безперервного руху дає читачеві світлу надію, віру у диво відродження людської духовності, світової гармонії. Елегії Б.Чичибабіна суголосні пориванням поета, розчарованості в суспільних процесах і скорботі від власного безсилля у боротьбі з бездуховністю суспільства.

*Ах, я не воин никакой,
игрок на лире я,
и пусть споет за упокой
речная лилия [2, с.286].*

Художник в елегіях прагне злиття з усім, що є на землі, він намагається його осмислити широко й повно настільки, наскільки є багатограним буття. І в цьому розмаїтому бутті він починає шукати вищий сенс, що призводить його до самозосередження і споглядання, занурення у внутрішній світ і початку власного діалогу з Богом. Елегії Б.Чичибабіна мають особистісний характер і водночас виходять за межі особистісного. Найчастіше системоутворюючим підґрунтям у творчості Б.Чичибабіна виступала не так назва жанру або архетипічні для елегії за часів античності мотиви, ситуації, образи, як індивідуальний художній стиль поета. Він, власне, і перетворює на елегійний увесь художній світ твору.

Значну частину у творчому доробку митця займають вірші-посвяти. Г.Померанц у листах до Б.Чичибабіна відзначив жанрові пріоритети митця: „Вы искренни и ищите искренней дружбы скорее, чем восхищения, и Вас тянет к жанру „Послания к друзьям”, а не к оде, скажем, и только любовь вызывает Вас на сонеты” [3, с.150]. Для вірша-посвяти, вірша-дружніх послань автор обирає різні форми: сонета („Сонет Марине”), вірша-подорожі („Путешествие к Гоголю”), молитви („Молитва за Мыколу”). У даних жанрових формах Б.Чичибабін акцентує увагу

не на зображенні, а на вираженні, тобто відчуття переважає над зображенням. У художньому просторі Б.Чичибабіна є чимало поезій, присвячених громадським діячам, письменникам, акторам, художникам, друзям: О.Гріну, С.Єсеніну, Л.Костенку, Ф.Кривіну, К.Паустовському, Д.Славичу, Л.Толстому, Т.Шевченку та ін. Деякі з них („На вечную жизнь Л.Е.Пинского”, „На годовщину смерти Л.Темина”, „На могиле Волошина”, „Памяти А.Твардовского”, „Памяти друга”) містять усі жанротворчі ознаки поминальника.

Жанр поминальника зумовлений фольклорними традиціями шанування пам'яті померлого. Поминальник присвячений конкретному реальному померлому, частіше за все митцю слова. Домінуючим пафосом поминальника є елегійний. У поминальниках Б.Чичибабіна можна виділити “жанрові вкраплення” філософської лірики. Крім традиційних мотивів смерті, швидкоплинності життя, нагадування сучасникам про пройдений життєвий шлях, Б.Чичибабін звертається до філософських проблем безпам'ятства, бездуховності людини ХХ століття, які резонують до теми віршів про роль поета і поезії в суспільстві. У вірші “Памяти А.Твардовского” (1971) митець замислюється про долю поетів, невизнання митців за життя, забуття. Б.Чичибабін переконаний, що стан культури, духовності в країні жалюгідний. За словами поета, моральне обличчя народу вимірюється ставленням до героїв, подвижників. У зрілій поезії Б.Чичибабіна наголошено на зникненні зв'язку поколінь, у віршах цього періоду народ не є хранителем пам'яті і духовності. У художній палітрі письменника сучасний світ і світ культури не перетинаються.

*Вошло в закон, что на Руси
при жизни нет жителя поэтам,
о чем другом, но не об этом
у черта за душу проси...
Бесстыдство смотрит с торжеством.
Земля твой прах сыновний примет,
А там Маршак тебя обнимет,
«Голубчик, – скажет, – с Рождеством!..»
До кома в горле жаль того нам,
кто был эпохи эталоном –
и вот, унижен, слеп и наг,
лежал в гробу при орденах... [2, с.55].*

У віршах-посвятах Б.Чичибабіна Г.Померанц убачає пушкінську традицію, але не стилізацію під неї. Звернення до даного жанру зумовлене автобіографічними чинниками – автор мав багато друзів у різних містах і щиро поцінував людей, з якими насправді товаришував, або тих визначних людей, якими захоплювався, яких уважав своїми духовними наставниками. Г.Померанц пояснював схильність до даного жанру індивідуальними рисами характеру митця: „У вас есть склонность возродить „послание К...”, дружеское стихотворение, которое почти исчезло в ХХ в., среди замкнувшихся в себе эгоцентриков. И это не стилизация, а средство душ; душевная щедрость, Ваш главный талант, необычайно редкий. В города сейчас многие влюбляются. Но вы

в почти каждом находите друга. И это придает Вашим стихам какую-то уникальность, неподражаемость” [3, с.136]. Об’єктами віршів-посвят є переважно письменники, до яких митець відчуває прихильність, думки яких він поділяє. Темою даних віршів є людина і мистецтво, просвітницька роль поетів у соціумі.

Таким чином, Б.Чичибабін прагнув оновлювати жанри, експериментував, але для нього важливим був не сам спосіб вираження ліричного відчуття, а емоційна сила художнього слова. Синтез філософічності та ліризму сприяв поглибленню жанрового змісту поетичної творчості Б.Чичибабіна, універсалізації проблематики, новаторським трансформаціям поетики. Творчий шлях Б.Чичибабіна – це постійний жанрово-стильовий пошук. Обрані поетом жанри резонували до соціальних, історичних та духовних випробувань ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білітюк Л.А. Жанр і зміст художнього твору як проблема / Л.А. Білітюк. – Луцьк: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1998. – 31с.
2. Чичибабин Б.А. В стихах и прозе / Борис Алексеевич Чичибабин. – Харьков: Фолио, 2002. – 463 с.
3. Чичибабин Б.А. Письма / [сост. Карась-Чичибабина Л.С.]. – Харьков: Фолио, 2002. – 462 с.

Марина Зуенко

ЖАНРОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ЛИРИКИ БОРИСА ЧИЧИБАБИНА

В статье проанализированы жанровые доминанты лирики Б.Чичибабина, рассмотрены их жанровые модификаторы. Прослежена эволюция жанров писателя от раннего до позднего творчества. В статье подчеркиваются особенности константных жанров Б.Чичибабина, таких как сонеты, элегии, оды. Особенное внимание уделено авторским жанровым новообразованиям – сонету-молитве, сонету-картинке и др.

Ключевые слова: жанр, жанровая доминанта, жанровая константа, жанровые модификаторы.

Marina Zuyenko

THE GENERIC PECULIARITIES OF THE LYRICS BY B.CHICHIBABIN

The article deals with the dominants of genre in B.Chichibabin’s poetry as well as genre modifications. The evolution of writer’s genres from the earliest till the latest period is studied. The peculiarities of constant genres of B.Chichibabin are studied such as sonnets, elegies, odes. The main attention is paid to the genre innovations such as sonnet- pray sonnet-picture and others.

Key words: genre, generic dominant, generic constant, generic modifications.

Одержано 20.02.2008 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.